

BADANIA I ANALIZY

Paweł BIAŁYNICKI-BIRULA

Tendencje zmian w szkolnictwie wyższym

Okres ostatniego dwudziestolecia to czas szczególnie dynamicznego rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce. Znacząco wzrosły niemal wszystkie parametry korzystnie charakteryzujące jego potencjał. Szybkiemu liczebnemu wzrostowi uczelni z jednej strony towarzyszyła rozbudowa istniejącej infrastruktury edukacyjnej, z drugiej zaś zwielokrotnienie liczby studiujących. Doszło także do istotnych zmian jakościowych, w szczególności w zakresie form i kierunków kształcenia. Stworzono szkolnictwo niepubliczne.

W początkowym okresie zmiany zachodzące w szkolnictwie wyższym były silnie uwarunkowane dokonującą się transformacją ustrojową. W tym kontekście

istotne znaczenie miały przekształcenia społeczno-ekonomiczne. Obecnie kondycja szkolnictwa wyższego w coraz większej mierze jest determinowana przez czynniki związane z integracją europejską oraz postępującą globalizacją. Istotne znaczenie w tym kontekście należy przypisać tzw. procesowi bolońskiemu¹. Realizacja tej idei oznacza stworzenie jednolitego rynku usług edukacyjnych w Europie poprzez głęboką liberalizację sfery kształcenia na poziomie wyższym (kształcenie ponad granicami). Z kolei już w niedalekiej przyszłości należy się spodziewać wpływu procesów demograficznych w Polsce na wielkość populacji studentów.

Wymienione uwarunkowania skłoniły autora do podjęcia problematyki szkolnictwa wyższego. Celem niniejszego artykułu jest przeanalizowanie kondycji sektora, określenie czynników determinujących jego funkcjonowanie i wskazanie ewentualnych kierunków działań sprzyjających dalszym przekształceniom. Tekst zawiera kompleksową diagnozę sektora szkolnictwa wyższego, porównania międzynarodowe oraz odniesienia do prognoz demograficznych w Polsce.

FUNKCJONOWANIE SZKOLNICTWA WYŻSZEGO W POLSCE W LATACH 1990—2008

W roku akademickim 2007/08 w Polsce było 455 szkół wyższych, zatrudniających ponad 100 tys. nauczycieli akademickich, kształcących blisko 2 mln studentów (tabl. 1). Na 10 tys. mieszkańców przypadało 508 studentów, a na 1 zatrudnionego nauczyciela akademickiego — ok. 19. W grupie studiujących przeważały kobiety (56,4%). Odsetek osób na studiach dziennych wynosił 48,5%. W okresie 1990—2008 liczba studentów zwiększyła się niemal 5-krotnie — z 403,8 tys. w roku akademickim 1990/01 do poziomu 1937,4 tys. w roku akademickim 2007/08. W zbliżonym tempie wzrósł wskaźnik liczby studentów przypadających na 10 tys. mieszkańców.

TABL. 1. POTENCJAŁ SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Wyszczególnienie	1990/91	1995/96	2000/01	2005/06	2007/08	1990=100
Szkoły wyższe	112	179	310	445	455	406,3
Studenci w tys.	403,8	794,6	1584,8	1953,8	1937,4	479,8

¹ Deklaracja bolońska podpisana w 1999 r. zapoczątkowała zmiany w systemach edukacji państw europejskich (określane mianem procesu bolońskiego) zmierzające do utworzenia do 2010 r. Europejskiego Obszaru (Przestrzeni) Szkolnictwa Wyższego. Naczelnym celem jest zapewnienie mobilności studentów i pracowników w krajach Unii Europejskiej. Wśród szczegółowych, zasadniczych celów procesu wymienia się: wprowadzenie systemu czytelnych i porównywalnych stopni (dyplomów); wprowadzenie studiów dwustopniowych (następnie rozszerzone o studia III stopnia); rozwój kształcenia interdyscyplinarnego; wprowadzenie punktowego systemu rozliczania osiągnięć studentów (ECTS); współdziałanie w zakresie zapewnienia jakości kształcenia i propagowania problematyki europejskiej w kształceniu. W proces boloński zaangażowanych jest ponad 40 krajów.

TABL. 1. POTENCJAŁ SZKOLNICTWA WYŻSZEGO (dok.)

Wyszczególnienie	1990/91	1995/96	2000/01	2005/06	2007/08	1990=100
Odsetek: studiujących kobiet	50,2	56,0	56,8	56,5	56,4	—
osób studiujących w formie stacjonarnej	77,2	57,2	43,8	48,6	48,5	—
Liczba: studentów przypadających na 10 tys. ludności	105,8	205,8	414,3	512,0	508,2	480,3
nauczycieli akademickich w tys.	64,4	67,0	80,0	99,4	100,9	156,7
studentów przypadających na 1 nauczyciela	6,3	11,9	19,8	19,7	19,2	304,8

Źródło: roczniki statystyczne GUS z lat 1990—2008.

Wskaźnik udziału studentów kształcących się w trybie stacjonarnym zmniejszył się z 77% do 48,5%. Jednocześnie liczba szkół wyższych zwiększyła się ponad 4-krotnie (z 112 w roku akademickim 1990/01 do 455 w roku akademickim 2007/08). W analizowanym okresie wzrosło zatrudnienie nauczycieli akademickich o 56,7%. W konsekwencji wzrósł ponad trzykrotnie wskaźnik liczby studentów przypadających na 1 nauczyciela.

Należy zwrócić uwagę, że lata 1990—2008 nie stanowiły jednorodnego okresu pod względem dynamiki zmian analizowanych wielkości. Największy przyrost liczby studiujących przypadał na lata 1995—2005 i w roku akademickim 2005/2006 osiągnął maksimum (ok. 1950,0 tys. osób). Od tego czasu można mówić o względnej stabilizacji liczby studentów. Podobną tendencję można odnotować w zakresie zatrudnienia nauczycieli akademickich.

TABL. 2. SZKOLNICTWO WYŻSZE WEDŁUG FORM WŁASNOŚCI

Wyszczególnienie	1990/91	1995/96	2000/01	2005/06	2007/08	1990=100
Szkoły wyższe: publiczne	94 ^a	99	115	130	131	139,4
niepubliczne	18 ^a	80	195	315	324	1800,0
Odsetek szkół niepublicznych	16,1	44,7	62,9	70,8	71,2	—
Studenci w tys. szkół: publicznych	387,6	705,2	1112,5	1333,0	1276,9	329,4
niepublicznych	16,2	89,4	472,3	620,8	660,5	4084,8
Odsetek studentów szkół niepublicznych.....	4,0 ^a	11,3	29,8	31,8	34,1	—
Liczba nauczycieli akademickich w szkołach niepublicznych	x	1857	9343	16682	17604	—

^a Dane za rok 1992/93.

Źródło: jak przy tabl. 1.

Jeśli chodzi o kształtowanie się liczby szkół wyższych według form własnościowych, to w roku akademickim 2007/08 dominowało szkolnictwo niepubliczne (tabl. 2) (ponad 70% łącznej liczby placówek). Z kolei przeciwstawne proporcje zaobserwowano w odniesieniu do liczby studiujących. W publicznych szkołach wyższych kształciło się blisko 65% całkowitej liczby studentów. W placówkach niepublicznych zatrudnionych było 17,6 tys. pracowników naukowych, a na 1 nauczyciela akademickiego przypadało blisko 38 studentów (w porównaniu do 19 dla całego sektora).

W okresie 1992—2008 liczba szkół publicznych zwiększyła się o blisko 40%, podczas gdy liczba kształcących się w nich studentów zwiększyła się ponad 3-krotnie. W tym samym czasie 18-krotnie wzrosła liczba szkół prywatnych, natomiast liczba studentów zwiększyła się ponad 40-krotnie. W roku akademickim 1992/93 przeciętnie w publicznej uczelni kształciło się 4,1 tys. studentów, a 15 lat później liczba ta wynosiła odpowiednio 9,7 tys. W przypadku nauczycieli akademickich szacowany wzrost przeciętnego zatrudnienia w tym okresie był jedynie kilkunastoprocentowy. W sektorze niepublicznym liczba studentów przypadających przeciętnie na jedną szkołę zwiększyła się z 900 w roku akademickim 1992/93 do ok. 2 tys. w roku akademickim 2007/08, z kolei liczba zatrudnionych nauczycieli akademickich z 23 w roku akademickim 1995/96 wzrosła odpowiednio do 54 osób.

Strukturę potencjału edukacyjnego szkolnictwa wyższego przedstawia tabl. 3. W szkolnictwie wyższym w roku akademickim 2007/08 dominowały uczelnie zawodowe, których było 192. Licznie reprezentowane były szkoły ekonomiczne (95). Mniej liczne były uczelnie: techniczne (22), artystyczne (21), uniwersytety (18), pedagogiczne (17) i teologiczne (16), medyczne (9), rolnicze (8), resortowe (7) i akademie wychowania fizycznego (6). Jeżeli chodzi o sektor niepubliczny, największą liczebnością odznaczały się szkoły zawodowe (157), a następnie: ekonomiczne (90), teologiczne (15), pedagogiczne (11), techniczne (4) i artystyczne (3). Ponadto istniały też uniwersytety oraz wyższa szkoła rolnicza.

Pod względem potencjału edukacyjnego w roku akademickim 2007/08 dominowały uniwersytety, w których kształciło się ponad 1/4 ogólnej liczby studiujących w Polsce (27,8%). Dalej plasowały się uczelnie ekonomiczne (21,2%) i techniczne (16,0%). Szkolnictwo zawodowe obejmowało 12,6% studentów. Następne w kolejności były uczelnie pedagogiczne (5,7%), rolnicze (4,6%), medyczne (2,9%) i akademie wychowania fizycznego (1,5%). Mniejszy udział przypadł szkołom artystycznym i resortowym (odpowiednio po 0,8%) oraz uczelniom teologicznym (0,6%).

W sektorze niepublicznym uwagę zwraca wysoka, ponad 75%, koncentracja studentów w dwóch typach uczelni: ekonomicznych (51,1%) i wyższych zawodowych (24,9%). Dalej, z wyraźnie niższymi udziałami, plasowały się niepubliczne szkoły pedagogiczne (5,8%), uniwersytety (2,8%) i uczelnie teologiczne (1,5%). Z kolei najniższe udziały odnotowano w uczelniach technicznych (1,4%), wyższej szkole rolniczej (0,3%) i placówkach artystycznych (0,1%).

TABL. 3. STRUKTURA POTENCJAŁU EDUKACYJNEGO SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Szkoly wyższe	Szkoly	Studenti	Odsetek studentów	Szkoly	Studenti	Odsetek studentów	W tym szkolnictwo niepubliczne		
							szkoly	studenci	odsetek studentów
	1990/91			2007/08					
O g o l e m	112	403,8	100,0	455	1937,4	100,0	324	660,5	100,0
Uniwersytety	11	141,1	34,9	18	538,2	27,8	1	18,6	2,8
Techniczne	18	75,7	18,7	22	310,6	16,0	4	9,5	1,4
Rolnicze	9	36,4	9,0	8	89,7	4,6	1	1,7	0,3
Ekonomiczne	5	24,0	5,9	95	410,8	21,2	90	337,2	51,1
Pedagogiczne	10	47,6	11,8	17	110,3	5,7	11	38,2	5,8
Artystyczne	17	8,2	2,0	21	15,4	0,8	3	0,9	0,1
Teologiczne	7	6,7	1,7	16	11,0	0,6	15	10,2	1,5
AWF	6	14,6	3,6	6	29,0	1,5	—	—	—
Medyczne	11	37,5	9,3	9	56,1	2,9	—	—	—
Resortowe ^a	16	9,5	2,4	7	14,7	0,8	—	—	—
Pozostałe	2	2,5	0,6	236	351,9	18,2	199	244,2	37,0
w tym zawodowe	—	—	—	192	244,5	12,6	157	164,5	24,9

^a Resort obrony narodowej oraz resort spraw wewnętrznych.

Źródło: jak przy tabl. 1.

W okresie 1990—2008 doszło do istotnych zmian w strukturze szkolnictwa wyższego. Globalna liczba szkół zwiększyła się o 343 placówki. Ujmując rzecz w wartościach bezwzględnych w blisko 95% ów przyrost dokonał się poprzez utworzenie niepublicznych placówek (324). Blisko połowa z nich to szkoły zawodowe (192) i ponad 1/4 ekonomiczne (90). Ponadto wzrosła liczba uczelni teologicznych (9), uniwersytetów i szkół pedagogicznych (odpowiednio po 7) oraz technicznych i artystycznych (po 4). Ubyło jednak 9 uczelni resortowych. Pozostałe likwidacje uczelni w sektorze publicznym (np. ubyły 2 szkoły medyczne, 1 rolnicza) wynikały przede wszystkim z konsolidacji w formę uniwersytetu.

W latach 1990—2008 doszło także do zmian na rynku edukacyjnym w zakresie udziału poszczególnych typów placówek w liczbie kształconych studentów, z wyjątkiem szkół ekonomicznych (które powiększyły swój udział w ogólnej liczbie studentów z 5,9% do 18,7%), w pozostałych kategoriach można odnotować względny spadek tego udziału. I tak np. zmniejszyły udziały w ogólnej liczbie studentów: uniwersytety z 34,9% do 27,8%, uczelnie techniczne z 18,7% do 16%, pedagogiczne z 11,8% do 5,7%, rolnicze z 9% do 4,6%. Przedstawione dane świadczą o dokonującej się stopniowej dekoncentracji w sektorze szkół wyższych. Mimo liczebnej dominacji szkół niepublicznych, z punktu widzenia potencjału edukacyjnego, zasadnicze znaczenie mają uczelnie publiczne.

**TABL. 4. STUDENCI WEDŁUG GRUP KIERUNKÓW STUDIÓW
W ROKU AKADEMICKIM 2007/08**

Grupy kierunków studiów ^a	Liczba studentów w tys.	W odsetkach
O g ó ł e m	1937,4	100,0
Społeczne, ekonomiczne i prawne	794,3	41,0
Inżynierskie, techniczne i budownictwo	256,8	13,3
Pedagogiczne	233,3	12,0
Humanistyczne i artystyczne	196,6	10,1
Nauki podstawowe	180,6	9,3
Usługi społeczne	119,8	6,2
Zdrowie i opieka społeczna	113,8	5,9
Rolnicze	42,2	2,2

^a Według klasyfikacji ISCED'97 (2006), UNESCO, Paris.

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie *Rocznika Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej 2008*, GUS.

Strukturę szkolnictwa wyższego w zakresie kształcenia można zobrazować z wykorzystaniem danych dotyczących grup kierunków studiów (tabl. 4). W roku akademickim 2007/08 struktura kształcenia w Polsce przedstawiała się następująco: 41% osób studiowało nauki społeczne, ekonomiczne i prawne;

dalej były kierunki zaliczane do grupy inżynierskiej, technicznej i budownictwa (13,3%), pedagogiczne (12%), humanistyczne i artystyczne (10,1%) oraz nauki podstawowe (9,3%). Mniejsze udziały odnotowały kierunki studiów z grup dotyczących usług społecznych (6,2%), zdrowia i opieki społecznej (5,9%), a także rolnictwa (2,2%).

Dopełnienie obrazu zmian zachodzących w szkolnictwie wyższym stanowią dane dotyczące działalności edukacyjnej uczelni wykraczającej poza kształcenie na poziomie magisterskim (tabl. 5). W latach 1990—2008 liczba doktorantów zwiększyła się ponad 11-krotnie, a słuchacze studiów podyplomowych ponad 6,5-razy. W tym samym czasie liczba studentów obcokrajowców zwiększyła się ponad 3-krotnie. W porównaniu do ogólnej liczby studentów stanowili oni jednak nieznaczny odsetek.

**TABL. 5. DOKTORANCI, SŁUCHACZE STUDIÓW PODYPLOMOWYCH
I OBCOKRAJOWCY STUDIUJĄCY W POLSCE W LATACH 1990—2008**

Wyszczególnienie	Liczba studentów		
	1990/91	2007/08	1990=100
	w tys.		
Studia doktoranckie	2,7	31,8	1180,5
Studia podyplomowe	26,1	173,5	663,9
Obcokrajowcy	4,3	13,7	321,6

Źródło: jak przy tabl. 1.

SZKOLNICTWO WYŻSZE W POLSCE NA TLE WYBRANYCH KRAJÓW OECD

Dane dotyczące liczby studentów w Polsce na tle wybranych krajów OECD przedstawia tabl. 6. W okresie 1990—2007 w analizowanych krajach nastąpił wzrost liczby studentów zarówno w ujęciu bezwzględny, jak i względny. Dla celów porównawczych wygodnie jest posłużyć się wskaźnikiem liczby studentów przypadających na 10 tys. mieszkańców. W roku akademickim 2006/07 najwyższą wartość przyjął on w USA (577), druga w kolejności uplasowała się Polska z wynikiem 508. Wartość wskaźnika w pozostałych państwach kształtowała się odpowiednio: na Węgrzech (436), w Hiszpanii (408), W. Brytanii (386), Francji (359), Niemczech (282) i Czechach (154). W latach 1990—2007 najwyższą dynamikę wzrostu, rzędu 4,5-razy, odnotowały w tym względzie Polska i Węgry (odpowiednio 480% i 440%). W pozostałych krajach przyrost wskaźnika był zdecydowanie niższy: w W. Brytanii (76%), Czechach (34%), Hiszpanii (31%), Niemczech (9%) i USA (7%).

**TABL. 6. LICZBA STUDENTÓW W WYBRANYCH KRAJACH OECD
W LATACH 1990/01 I 2006/07**

K r a j e	Studenci		Odsetek studentów obcokrajow- ców	Studenci		Odsetek studentów obcokrajow- ców
	w tys.	na 10 tys. ludności		w tys.	na 10 tys. ludności	
	1990/01			2006/07		
Francja	1699	300	8,0	2201	359	11,2
Hiszpania	1222	311	0,8	1789	408	1,0
Niemcy	2049	258	5,2	2331 ^a	282 ^a	12,0 ^a
P o l s k a	404	106	1,1	1937^b	508^b	0,6
Republika Czeska	118	115	2,6	741	154	6,3
Stany Zjednoczone	13710	540	3,0	17487	577	3,3
W. Brytania	1258	219	6,4	2336	386	14,1
Węgry	102	99	3,2	439	436	3,3

^a Dane za rok akademicki 2003/04. ^b Dane za rok akademicki 2007/08.

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

W roku akademickim 2006/07 odsetek studentów zagranicznych w ogólnej liczbie studiujących był najwyższy w W. Brytanii (14,1%), Niemczech (12%) i Francji (11,2%). Relatywnie wielu obcokrajowców studiowało w Czechach (6%). W pozostałych krajach odsetek zagranicznych studentów był znacznie niższy — w USA i na Węgrzech wyniósł 3,3%, w Hiszpanii 1% i 0,6% w Polsce. W okresie 1990—2007 udział obcokrajowców w ogólnej liczbie studentów najbardziej wzrósł w Czechach — blisko 2,5-razy. Znaczący wzrost nastąpił w Niemczech i W. Brytanii (odpowiednio 6,8 p.proc. i 7,7 p.proc.). W Polsce w analizowanym okresie wartość tego wskaźnika spadła, o blisko połowę, do 0,6%.

Biorąc pod uwagę poziom skolaryzacji w 2006 r. w krajach OECD studenci stanowili ok. 1/4 populacji w przedziale wiekowym 20—29 lat i ok. 7% w grupie wiekowej powyżej 30 lat (tabl. 7). Polska, z odsetkiem studiujących w pierwszym przedziale (31%), plasowała się na pierwszym miejscu wśród omawianych krajów. Następne w kolejności były Niemcy (28,5%), Węgry (24,9%), Stany Zjednoczone (23,1%), Hiszpania (21,8%) i Czechy (20,2%). Jeżeli chodzi o osoby w nominalnym wieku rozpoczynania kształcenia na poziomie wyższym (19—20 lat), to Polska z wynikiem 79% (o 7 p.proc. przewyższającym przeciętną) plasowała się w czołówce krajów OECD. Z kolei, w grupie wiekowej powyżej 30 lat studenci stanowili przeciętnie 7% populacji. Z odsetkiem blisko średniej OECD lokowały się: W. Brytania (7,6%), Stany Zjednoczone (6,8) i Węgry (6,6%). Z najniższym wynikiem w omawianej grupie krajów (w przedziale od 4,4% do 4,9%) znalazły się odpowiednio: Hiszpania, Republika Czeska i Polska.

**TABL. 7. ODSETEK STUDIUJĄCYCH WEDŁUG KATEGORII WIEKOWYCH
ORAZ WSKAŹNIK ROZPOCZYNAJĄCYCH STUDIA NETTO (W %)
W WYBRANYCH KRAJACH W 2006 R.^a**

K r a j e	Studiujący w wieku		Odsetek rozpoczynających studia netto
	20—29 lat	30 lat i więcej	
Czechy	20,2	4,5	59 (9)
Francja	20,1	2,6	.
Hiszpania	21,8	4,9	64 (21)
Niemcy	28,5	2,6	48 (13)
P o l s k a	31,0	4,4	86 (29)
W. Brytania	17,3	7,6	64 (.)
USA	23,1	6,8	77 (10)
Węgry	24,9	6,6	79 (1)
OECD	25,1	7,1	72 (16)

^a Wskaźnik netto wyraża stosunek liczby studentów w nominalnym wieku kształcenia na danym poziomie do populacji osób będących w wieku nominalnie przypisanym temu poziomowi kształcenia.

U w a g a. W nawiasach podano dane dotyczące rozpoczynających studia na pierwszym stopniu kształcenia (wyższe zawodo-
we, według nomenklatury OECD — Tertiry type B).

Ź r ó d ł o: *Education at Glance* (2008), OECD.

Na istnienie w Polsce stosunkowo wysokiego potencjału szkolnictwa wyższego, dla osób powyżej 25 lat, wskazują dane zawarte w tabl. 8. W krajach OECD, w grupie wiekowej 25—64 lata, przeciętnie wyższe wykształcenie ma 27% osób (w tym ponad 8% na poziomie zawodowym). Na pierwszym miejscu, pod względem odsetka mieszkańców w wieku 25—64 lata posiadających wyższe wykształcenie, plasują się Stany Zjednoczone (40%), następnie W. Brytania (30%) oraz Niemcy i Francja (po 27%). W Polsce jest to 18%, z tym że większość (blisko 60%) to osoby mające wykształcenie niepełne wyższe.

**TABL. 8. ODSETEK OSÓB W WIEKU 25—64 LATA WEDŁUG WYKSZTAŁCENIA
W WYBRANYCH KRAJACH W ROKU 2006/07**

K r a j e	Wykształcenie		
	poniżej średniego	średnie	wyższe
Francja	19	52	27 (9)
Hiszpania	50	21	29 (9)
Niemcy	14	59	27 (9)
P o l s k a	47	35	18 (10)^a
Republika Czeska	10	77	14 (.)
W. Brytania	31	39	30 (9)
Stany Zjednoczone	12	48	40 (9)
Węgry	10	61	17 (.)
OECD	31	42	27 (8)^a

^a Dane za rok akademicki 2004/05.

U w a g a. W nawiasach podano dane dotyczące rozpoczynających studia na pierwszym stopniu kształcenia (wyższe zawodo-
we, według nomenklatury OECD — Tertiry type B).

Ź r ó d ł o: *Education at Glance* (2008), OECD.

Przyjmując jako punkt odniesienia przeciętną strukturę wykształcenia osób w wieku 25—64 lata w krajach OECD (tabl. 9) należy zauważyć, że w polskim systemie kształcenia są duże rozbieżności w stosunku do potrzeb rynku pracy. Przede wszystkim zwraca uwagę wysoka, bo 13-punktowa różnica *in plus* w zakresie kształcenia na kierunkach społecznych, ekonomicznych i prawnych oraz dwukrotnie wyższy odsetek studiujących na kierunkach dotyczących usług społecznych. Z kolei wyraźnie niższy jest odsetek studiujących na kierunkach w zakresie zdrowia i usług społecznych.

TABL. 9. PORÓWNANIE STRUKTURY WYSZTAŁCENIA OSÓB W WIEKU 25—64 LATA WEDŁUG UKOŃCZONEGO KIERUNKU STUDIÓW W WYBRANYCH KRAJACH OECD I KIERUNKÓW KSZTAŁCENIA W POLSCE W ROKU 2007/08

Wyszczególnienie	Spoleczne, ekono- miczne i prawne	Inżynie- ryjne, techni- czne i budow- nictwo	Pedago- giczne	Humani- styczne i arty- styczne	Nauki podsta- wowe	Usługi spo- łeczne	Zdrowie i opieka społeczna	Rolnicze	Pozo- stałe
OECD	28	15	14	12	10	3	13	2	2
P o l s k a	41	13	12	10	9	6	6	2	.

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie *Rocznika Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej 2008*, GUS oraz publikacji *Education at Glance* (2008), OECD.

DEMOGRAFICZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU SZKOLNICTWA WYŻSZEGO W POLSCE

Ostatnim punktem odniesienia w zakresie uwarunkowań rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce są zagadnienia demograficzne (tabl. 10). Rezultatem przemian demograficznych w okresie 1990—2000 jest gwałtowne zmniejszanie się liczby osób w wieku 0—15 lat (ich udział w ogólnej liczbie ludności obniżył się z 26,4% do 20,3%). Zgodnie z prognozami demograficznymi GUS, w latach 2010—2030 liczba osób należących do tej kategorii wiekowej będzie spadać i w porównaniu do 2000 r. stanowić będzie, np. w 2020 r. 55,7%, a w 2030 r. — 58,2%. W analizowanym okresie, udział dzieci do lat 15 w ogólnej liczbie ludności również będzie malał i będzie kształtował się następująco: 15,6% w 2010 r., 11,8% w 2020 r. i 12,9% w 2030 r.² W okresie 2000—2020 nastąpi spadek liczby dzieci w wieku 0—15 lat z 7,9 mln do 4,4 mln³.

Podobnie w kategorii wiekowej 19—24 lata (okres podejmowania studiów) odnotowany zostanie istotny spadek liczby ludności. W 2000 r. liczba osób w rozpatrywanej kategorii wyniosła 3,9 mln, co stanowiło 10,0% ogółu ludności, a w 2030 r. wyniesie 2,0 mln osób, czyli 5,6% ogółu ludności. W latach

² Względny wzrost przede wszystkim wynika z ogólnego spadku ludności na koniec analizowanego okresu.

³ W porównaniu z innymi krajami europejskimi ludność Polski jest nadal młoda (w sensie demograficznym), jednak mediana wieku zwiększa się z każdym rokiem; na początku lat 90. wynosiła 34 lata dla kobiet i 31 lat dla mężczyzn; w 2003 r. — odpowiednio ok. 38 lat oraz 34 lata.

2010—2030 liczba osób należących do tej kategorii wiekowej będzie systematycznie spadać, tak by w porównaniu do 2000 r., na koniec kolejnych dekad osiągać odpowiednio: 87,2% (w 2010 r. — 3,4 mln), 59% (w 2020 r. — 2,3 mln) i 51,3% (w 2030 r. — 2,0 mln). Tym samym spadek osób w wieku 19—24 lata w porównaniu do 2000 r. wyniesie 41% w 2020 r., a 48,7% w 2030 r.

TABL. 10. PROGNOZA LICZBY LUDNOŚCI W POLSCE

Grupy wiekowe	1990		2000		2010		2020		2030	
	w mln	2000= =100	w mln	2000= =100	w mln	2000= =100	w mln	2000= =100	w mln	2000= =100
0—15 lat	10,1	127,9	7,9	100,0	5,9	74,7	4,4	55,7	4,6	58,2
19—24	3,0	76,9	3,9	100,0	3,4	87,2	2,3	59,0	2,0	51,3
25—64 lat	19,4	96,5	20,1	100,0	21,3	106,0	20,3	101,0	18,8	93,5
O g ó ł e m	38,2	98,2	38,9	100,0	37,8	97,2	37,2	95,6	35,7	91,8

Ź r ó d ł o: roczniki statystyczne GUS z lat 1990 i 2000; *Założenia do Narodowego Programu Rozwoju 2007—2013* (2004), Ministerstwo GPiPS, Warszawa.

Odmienne tendencje mają zająć w kategorii wiekowej 25—64 lata, która w analizowanym okresie 2000—2030, na tle innych przedziałów, podlegać będzie dość nieznacznym wahaniom oscylując wokół 20 mln osób.

Zakończenie

Przeprowadzona analiza wykazała, że skutek nałożenia się szeregu niekorzystnych zjawisk nadchodzące lata stanowić będą szczególnie trudny okres dla szkolnictwa wyższego w Polsce. Wobec perspektywy kurczenia się liczby osób w wieku 19—25 lat oraz już osiągniętych wysokich wskaźników skolaryzacji tej grupy ludności niewątpliwie kończy się czas prostego wzrostu tego sektora. Wydaje się także, że nie do utrzymania będą istniejące rozbieżności między obecną strukturą szkolnictwa nakierowaną, w dużym stopniu, na kształcenie na kierunkach społecznych i ekonomicznych a potrzebami rynku pracy.

Należy oczekiwać, że postępująca integracja gospodarcza w ramach UE może przyczynić się do spotęgowania niekorzystnych zjawisk. Wraz ze stworzeniem warunków do wysokiej mobilności studentów dojdzie do otwarcia sektora na silną zewnętrzną konkurencję w ramach wspólnego rynku usług edukacyjnych. Tym samym wdrażanie idei Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego stanowić będzie istotną przesłankę reorganizacji instytucji akademickich, bowiem tradycyjny, korporacyjny charakter wspólnoty akademickiej coraz silniej będzie konfrontowany z mechanizmami rynku usług edukacyjnych.

Należy zatem dążyć do intensyfikacji prac mających na celu zarówno poszerzenie i zróżnicowanie form działalności uczelni, jak też zwiększenia konkurencyjności sektora szkolnictwa wyższego w Polsce. Wobec znacznego wykorzystania potencjału edukacyjnego w grupach wiekowych poniżej 30 lat wydaje się konieczne większe otwarcie uczelni na starsze roczniki. Tym samym integralną częścią działalności szkół wyższych powinno stać się promowanie różnorodnych form kształcenia ustawicznego i doskonalenia kwalifikacji zawodowych. Wobec niskiego odsetka studentów obcokrajowców należałoby podjąć działania na rzecz przyciągnięcia na polskie uczelnie studentów z innych krajów.

Byłoby wskazane, by wymienione działania, wraz z mającą się dokonać restrukturyzacją szkolnictwa wyższego, miały przemysłowy charakter i były wsparte aktywną polityką państwa. Wydaje się, że obecnie obowiązujące prawo o szkolnictwie wyższym⁴, mimo szeregu norm zgodnych z procesem bolońskim ma do pewnego stopnia zachowawczy charakter. Raczej konserwuje ono dotychczasową strukturę uniwersytecką niż antycypuje realne zjawiska. W szczególności zastanowienia wymagają działania nakierowane na rzecz zmian jakości kształcenia, dywersyfikacji i uelastycznienia form działalności placówek naukowych oraz promocji szkolnictwa. Wobec nieuchronnego spadku liczby studentów oraz konieczności zmiany struktury kształcenia należy liczyć się z wysokim prawdopodobieństwem zaostrzenia się rywalizacji między uczelniami i upadkiem słabszych uczelni.

dr Paweł Białynicki-Birula — *Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie*

⁴ Ustawa prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 30 sierpnia 2005, Nr 164, poz. 1365).

SUMMARY

The aim of the article is to analyze the higher education conditions in Poland as well as to determine factors affecting its functioning and to indicate directions of its changes. The text includes comprehensive characteristics of the higher education, international comparisons as well as references to demographic forecasts. The analysis indicates that the next years will be very difficult for higher education due to an overlap of unfavourable phenomena. Promotion of different continuing education forms and professional qualification developing as well as activity to increase number of foreign students should be an integral part of the activity of Polish high schools. Such activities as increasing education quality, diversification and flexibility of activity forms of research institutions as well as promotion of education should be considered.

РЕЗЮМЕ

Целью статьи является анализ состояния высшего образования в Польше, а также определение факторов детерминирующих его функционирование и указание направлений преобразований. Текст составляет комплексную характеристику высшего образования, международные сопоставления, а также связь с демографическими прогнозами. Проведенный анализ показал, что вследствие сочетания неблагоприятных явлений ближайшие годы будут особенно трудными для высшего образования. Интегральной частью деятельности высших учебных заведений должно быть содействие разным формам постоянного образования и совершенствованию профессиональных квалификаций, а также должны предприниматься действия способствующие росту числа студентов из других стран. Следует продумать действия, которых целью должно быть повышение качества образования, диверсификация и более эластичные формы деятельности научных учреждений и популяризация высшего образования.